

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2021

Gönderim Tarihi: 05 Şubat 2021
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2021

Atf Künyesi: Öksüzömer Barlak, E.H. (2021). “Çernobil Doğal Açık Hava Müzesi: Sanatın Etik Duruşu”.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4 (1), 85-91.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.874900>

ÇERNOBİL DOĞAL AÇIK HAVA MÜZESİ: SANATIN ETİK DURUŞU

Ecem Hazal ÖKSÜZÖMER BARLAK*

Öz

Sanat ve Etik birbirleri ile iç içe geçmiş kavramlardır ve her ikisi de öznedir. Sanat, özgünlüğün dışı vurumu, etik ise ahlaki bir davranış biçimidir. Sanatın etik ile yorumlanması ise onu oluşturan öğenin etik ahlak açısından anlamlandırılmasıdır. Bazı durumlarda ahlak açısından değerlendirilme yapıldığında özellikle sanatsal bir yapıt söz konusu olduğunda etik kavramı otomatik bir şekilde devreye girmektedir çünkü etik özünde ahlaki duruş taşımaktadır. İhmalin göz yumduğu şekli ile 1986 yılında gerçekleşen bir patlama Ukrayna’da Pripyat şehrinin tarihe damga vurarak yok olmasına sebep olmuştur. Kaza sonrasında 500.000’den fazla kişi olaya müdahil olmuş ve bu kişilerin neredeyse birçoğu radyasyona maruz kalmış, 31 kişi ise hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu felaketin ardından bölge Çernobil bölgesi olarak anılmış ve 20. Yüzyılın ortalarında ise birçok turistin ilgisini çekmiştir. Doğal açık hava müzesi niteliğinde olan bu alan yaşanmışlıkların sergisi niteliğindedir. Yaşanan felaket tüm gerçekliği ile bir şehrin hayalet hale gelmesini ve o şehrin yaşanmışlıklarının açık hava müzesi niteliğinde insana dair tüm oluşumlarını duysal olarak sergilemesidir. Karanlık Turizm olarak literatürde yerini bulan bu ziyaretler yaşanmışlıkların, gezen kişilerin duygu ve düşünceleri ile yoğrulmasıdır. Etik ve sanatın ilişkisi bu noktada tekrar tekrar gözler önüne serilmektedir. Etik açıdan başka yaklaşımlar da vardır fakat tanıklık etmek olarak incelediğimizde, etiğin ahlakın mevcudiyetinden sıyrılmadığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Etik, Ahlak, Çernobil, Karanlık Turizm.

The Chernobyl Natural Open Air Museum: An Ethical Stance of Art

Abstract

Art and Ethics are concepts intertwined with each other and both are subjective. Art is an expression of originality and ethics is a moral behavior. The interpretation of art from an ethics point of view is the meaning of the element that constitutes it in terms of ethical morality. In some cases, when an evaluation is made in terms of morality, especially when an artistic work is in question, the concept of ethics comes into play automatically because ethics has a moral stance in essence. An incident of negligence in 1986 in the city of Pripyat, Ukraine led to an explosion that destroyed the city. Due to this accident, 31 people were killed and more than 500, 000 were exposed to radiation. This region is known today as the Chernobyl Zone and has attracted the attention of tourists since the middle of the 20th century. This area, which is a natural open air museum, is an exhibition of experiences. Visitors can have a full sensory experience of the disaster by walking through the ghost of the city that remains. These visits, which find their place in the literature as Dark Tourism, are the blending of these experiences with

* Doktora Öğrencisi, FVM Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.
E-Posta: ecemhazaloksuzomer@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5615-2279>.

the feelings and thoughts of the people traveling. The relationship between ethics and art is revealed at this point. There are other approaches in terms of ethics but when we examine it as testimony, we see that ethics does not escape the existence of morality.

Keywords: Art, Ethics, Morals, Chernobyl, Thanaturism.

Giriş

Tolstoy, “İnsanın bir zamanlar yaşamış olduğu duyguyu, kendinde canlandırdıktan sonra aynı duyguyu başkalarının da hissedebilmesi için hareket, ses, çizgi, renk veya kelimelerle belirlenen biçimlerde ifade etme ihtiyacından sanat ortaya çıkmıştır” der (Sigura, 2014). Bu açıklama ışığında özgün bir yapıya sahip ve yaratıcısının düşüncesi ile harmanlanmış eser sanat eseri niteliğini taşımaktaydı fakat bu nitelikte zamanla kabuk değiştirdi.

20. Yüzyıl ile birlikte sanat eseri de alışagelmış çizgilerin dışarısına çıktı. Özellikle Dadaistler estetik olmayan mantıkdışı olan her şeyi sanat eseri olarak tanımladılar (Farthing, 2012: 410). Buna en önemli örnek Marcel Duchamp ve ünlü eseri Pisuvardır. Hazır bir nesne olan Pisuvur bir sanat eseri olarak sergilenmiş farklı kesimlerden olumlu ve olumsuz yorumları çekmiştir. Değişim henüz devamını sürdürmektedir. Günümüzde tarihe damgasını vurmuş olan geçmişimizi gözler önüne sererek insan yaşamının dönüm noktası niteliğinde olan toplumsal içerikli olaylar ve o olayların yaşandığı mekanlar birer açık hava müzesi niteliğindedir peki son derece duygusal anlamlara sahip, belirli bir dönemi açıp kapayan ve insan kitlelerini etkileyen bu olayların yaşandığı yerlerin sanat eseri sergilenen açık hava müzesine dönüştürülmesi etik midir? Çernobil felaketinin ardından olduğu gibi!

1. Etik mi? Sanat mı? Her İkisi Mümkün Mü?

Sanat varlığını çevremizde sıklıkla hissettiğimiz bir kavramdır. Genel olarak herhangi bir etkinliğin ya da bir işin yapılmasıyla ilgili yöntemlerin, bilgilerin ve kuralların tümüne birden sanat denir. Sanatsal etkinliği bazı düşüncelerin, amaçların, duyguların, durumların ya da olayların, deneyimlerden yararlanarak, beceri ve düş gücü kullanılarak ifade edilmesine ya da başkalarına iletilmesine yönelik yaratıcı bir insan etkinliği diye de tanımlanabilir (Bozkurt, 1995: 15).

Ethos¹, etik kelimesinin menşei durumundadır (Akarsu, 1988: 74). Varoluş zemini ve dünyaya karşı temel duruşu ifade eder. Tüm bu anlamları ile bir bütünlük oluşturan ethos kavramı günümüzde etik kelimesi ile kullanılmaktadır. Etik; iyi, kötü, yararlı gibi sorunları inceleyen, ahlaki bir davranış kuralı ortaya koyan, neyin yapılması gerektiğini, hangi davranışın iyi olduğunu, neyin yaşama anlam kazandırdığını gösteren ahlak bilimidir (Rosenthal ve Yudin, 1972: 132). Etik, her bir kavramın içerisinde yer almakta ve toplumun özü içerisinde altı çizilmese dahi varlığını sürdürmektedir.

Sanatın etik ile ilişkisi ise tamamen etiğin sanatın üzerinde olumlu ya da olumsuz yargısı ile ilgilidir. Burada bahsi geçen yargı; anlamı içerisinde olumsuz öğeleri değil olumlu öğeleri de taşımaktadır. Sanat özeldir; bireyin duygu, düşünce ve sezgileriyle birebir ilintilidir öyle ki farklı insanlar tarafından çeşitli şekillerde anlamlandırılacak ve yorumlanacaktır. Bu öznel varlığı sebebi ile de etik yargılamaya son derece açık olmak ile beraber toplumun sanat anlayışı bu yargılamayı mümkün kılmaktadır. Sanat; gerçeği, bütünlüğü ve güzelliği pratiğe döktüğümüz önemli bir süreçtir. Yeni farkındalığın aşkın anlarında, sanat bizi gerçekte ne olup bittiğini ve gerçekten orada olup bitenleri görebileceğimiz bir yere götürür, gerçekliğin incelenmemiş bir görüşünün üzerindeki at gözlüğünü kaldırmamıza yardımcı olur (Kapitan, 2011: 150).

Sanatın olduğu yerde etiğin olması, etiğin olduğu yerde sanatın olması mümkün olmak ile beraber aslında bu kavramların ayrı ya da her iki taraflı olacak şekilde sorgulanması ilgili kavramların altını hem teorik hem uygulamada doldurmaktadır. Sanat gözle görülebilir somut bir kavram etik ise manevi soyut bir

¹ Yunanca “barınak, konut; (...) karakter, yaratılış, mizaç, huy, tabiat; alışkanlıklar, davranışlar; gelenekler, anane” (Çelgin, 2010: 304) anlamlarına gelmektedir.

kavramdır. Görüldüğü üzere soyut bir kavramı somut bir kavram içerisinde arayabilmekte ve somutluğun içerisinde şekillenmesini görebilmekteyiz. Etiğin varlığının sanatın varlığının içerisinde olması sebebi ile her iki kavramı birlikte değerlendirilebileceğini görmüş bulunmaktayız.

2. Postmodern Müzeciliğe Kısa bir Bakış, Doğal Açık Hava Müzesi: Felaketin Ardından Çernobil

Günümüzde dünya genellikle “postmodern” olarak tanımlanıyor ve kendimizi sıklıkla bu postmodern kavram içerisinde buluyoruz. Postmodernizm kavramı ile beraber 21. yüzyılda birçok yapının yeni kimlik ve rol araması büyük zorluklara neden olur. Bu postmodern perspektiflerin, kurumlar olarak müzelerin inşa edildiği en derin temellerden bazılarını, bazı önemli köşe taşlarını sorguladığı oldukça açıktır (Keene, 2006: 186). Kalıplaşmış bazı idealar çağdaş sanat ya da postmodernizm kavramı ile beraber sivri köşelerini törpülemeye başlamış ve bu yeni kavramın getirileri müzecilik anlayışında radikal değişimlere sebep olmuştur. Hayatın getirdikleri ile yaşanmışlıkların gerçek nesnelere mekân içerisinde sergileyerek en çokta postmodern müzecilikte gözler önüne serilmiştir.

Bugünün müzeciliği geçmişin izleri ile yeniden şekillendirilmiş tarihe iz bırakmış zaman, mekan ve eşya ile sergilenmekte ve bu kavram Foucault’un terimi olan “Heterotopya (Heterotopia)” ile açıklanabilmektedir. “Heterotopya”-Fransızca da “hétérotopie”- kavramı farklılığın mekanını tarifler ve erkin düzen koyucu, sterilize eden ve türdeşleştiren yaklaşımlarına karşı duran mekanlar olarak belirirler (Çavdar, 2018: 943). Foucault’a göre Heterotopya bir tek gerçek mekanın içinde birçok zaman ve mekanın birden barınması anlamı taşımaktadır. Özellikle müzecilikte bu kavramın yerleştiği yeri net bir şekilde görebilmekteyiz çünkü müze yaşayan ve yaşatan bir yapı görevi görmektedir.

Bu noktada konumuz ile ilişkili olarak açık hava müzesi kavramından bahsedebiliriz. Açık hava müzesi, bina ve eser koleksiyonlarını açık havada sergileyen bir müzedir. Aynı zamanda bir bina müzesi veya bir halk müzesi olarak da bilinir. Halkın, geçmişin sunumuyla temasa geçtiği birkaç yerden birisidir. Genellikle serginin olduğu bölgede doğal bir oluşum vardır ve o doğal oluşum insanların ilgisine sunulur. Sergilenen şeyler çoğunlukla o bölgede yaşamış olan insanlara ilişkin eşyalar, bölgenin tarihine uygun olarak anlamının fark edilmesini sağlayan ve bütünlüğü destekleyen yapıtlar olmaktadır.

Açık hava müzeleri, hafızanın tetikleyicisi olarak binaları sunar. Sunulan bu binalar bazen bir replika bazen ise bir rekonstrüksiyondur aslında önemli olan bu binaların bizlerde uyandırdığı duygu ve düşüncelerdir ve bu kavramları da şekillendiren okuduklarımız, deneyimlediklerimiz ve izlediklerimizdir. Açık hava müzeleri türünün kendisi, sunulan deneyimlerin karmaşıklığı ve belirsizliklerinden bağımsız olarak güvenli bir anlatı sunar. Yeniden yaratılmış herhangi bir açık hava müzesi manzarasından çok tarihsel olarak olası deneyimlerdeki peyzajın değişen rolü hakkında daha fazla şey söyleyebilir (Mills, 2013: 95).

"Çernobil" adı, tüm zamanların en kötü nükleer kazaları ve teknolojik felaketlerinden biri ile eşanlamı hale geldi. Çernobil santralindeki nükleer kaza, deneyimsiz personel ve zayıf bir güvenlik yedekleme sistemi nedeniyle 26 Nisan 1986'da bir deney sırasında kaza olarak meydana geldi (Perez, 2009: 47). Nükleer kaza neticesinde, reaktörün çatısı bir patlama nedeniyle düştü ve kısa süre sonra Ukrayna, Rusya, Beyaz Rusya ve Avrupa'nın çoğuna yayılan radyoaktif bir buluta dönüştü. Hemen ortaya çıkan sonuç, radyoaktif iyonların çevredeki yayılmasına bağlı olarak, Hiroşima ve Nagazaki nükleer bombalarından 400 kat daha fazla, önemli ekolojik zarardı. Birkaç gün içinde yüz binlerce insan Çernobil çevresindeki en kirli bölgelerden tahliye edildi (UNDP, 2002). Tahliye edilenlerin çoğu, daha sonra 'hayalet kasaba' olarak bilinen Çernobil Pripyat'a en yakın kasabadan olan sakinlerdi. Pripyat kasabası inşa edildiğinde hedef çoğunluklu olarak Nükleer Santral'de çalışan kişilerin ve ailelerinin konaklayabileceği bir bölge olmasıydı. Pripyat Sovyet yapısı ile oluşmuş oldukça modern ve gelişmiş tesislerle donatılmış bir şehirdi. Hatta günümüzde Çernobil açık hava müzesinin en önemli temsili olan ögesi “eğlence parkı”nın kazadan çok kısa bir süre önce inşası tamamlanmıştır.

Figür 1: Çernobil Haritalar Görself, 51°22'52.2"N, 30°7'2.4"E, 2016
(<https://www.jstor.org/stable/26323702>)

Figür 2: 26 Nisan 1986'daki kazadan sadece dört gün sonra açılması için Pripyat'taki eğlence parkından görself, 2010 (<https://doi.org/10.1080/13604813.2010.496190>)

Çernobil bölgesi zamanla ayrı bir anlamda temsil edilen coğrafi bir bölge ve felaketin ardından oluşan sembolik boşluğun temsili halini almıştır. Çernobil'deki ilk turistler, radyasyon seviyesinin önemli ölçüde düşmesinden sonra 1990'ların ortalarında ortaya çıktı. Ukrayna devleti bünyesinde yer alan bölge özel şirketleri çatısı altında turizme açık bir şekilde gezilebilmektedir. Günümüzde tek bir resmi şirketin çatısı altında gezilebilen bölge hala (özellikle bazı kesimler) yüksek radyasyon oranına sahip olması sebebi ile yüksek güvenlik tedbirler altında ziyaretçilerini kabul etmektedir. “Chernobyl Exclusive Tours” LLC

sertifikalı bir şekilde resmi makamlar tarafından tanınan bölgeyi turistlere gezdirmektedir. Bu bölgenin bu şekilde turistik olarak gezilmesi başta sorduğumuz sorunun haricinde aslında bizlerin aklına “karanlık turizm”² kavramını da getirmektedir. Yirminci yüzyılın ortalarından beri turizm endüstrisi ölümün ve karanlık deneyimlerin büyümesinde hızlı bir büyüme yaşadı. Temelinde insanların felaketlerin yaşandığı bölgeyi ziyaret etme isteği olarak görülmektedir. Turistleri bu ölüm duygusuna olan ilgisi sadece anatomik olarak açıklanabilecek bir kavram da değildir. İnsanlar yaşanmışlığın peşinde koşmakta ve çoğu zaman geçmişlerini aydınlatmaya çalışmaktadırlar. Pompei, Gelibolu, Auschwitz ve birçok benzerleri gibi Çernobil bölgesi de karanlık turizmin bir parçasıdır.

Figür 3: Pripyat'taki eski bir okul görseli, 2010 (<https://doi.org/10.1080/13604813.2010.496190>)

Figür 4: Pripyat'taki eski bir süpermarket görseli, 2010 (<https://doi.org/10.1080/13604813.2010.496190>)

² Karanlık Turizm (Thanturizm): turizmi öncelikle dea ile ilişkilendirilen yerlere tanımlamak için Yunanca olan thanatos'tan (ölü veya ölüm anlamına gelir) kökünü almaktadır (Johnston, 2015: 27).

Pripyat, gerçek fotoğraflardan yapılmış olmasına rağmen, ürkütücü bir gizem ve sürekli bir tehlike atmosferine boyun eğdirilmiş bir tür sahne seti işlevi görmektedir. Gerçekleşen gezi esnasında tanık olunan şeyler sadece imgelerden ibaret değil, tam anlamıyla yaşamın kendisidir. Resmi olarak bir müze olarak tanımlanmasa da açık hava müzesi işlevi gören Çernobil bölgesi ve yaşanmışlıkların bıraktıkları kalıntılar doğal oluşumlu bir sanat yığıdır. Giriş kısmında bahsettiğimiz sanat kavramının aksine burada sanatı belirleyen onu gezen turistlerdir, karanlık turizmin bir parçası olan turistler çünkü o bölgeyi bu amaç ile inşa etmek veya restore etmek gibi bir amaç olmamıştır. Bölgeyi bu hale getiren bir felaket ve o felaketin ardından insanda uyandırdığı merak ve üzüntüdür. Etik bunun içinde midir? Etik her yerdedir, oluşumunun başlangıç aşamasından tamamlanış aşamasına kadar varlığını göstermektedir ama vicdanen sorduğumuzda cevabı teorikten son derece farklılaşmaktadır. Birçoğumuz farklı şehirleri turist olarak gezmiş ve bu gezilerimizde o şehirlerin felaketlerine tanıklık etmişizdir. Bu tanıklık bilinçsiz olarak değil bilinçli olarak gerçekleşmekte içinde bulunduğu tüm duygusal yükü omuzlarına alarak etiğin perdesinin uçlarından tutarak adım adım ilerlemektedir.

Marcel Duchamp ve ünlü eseri Pisuar hazır bir nesne olarak sergilenmiş ve bulunduğu dönemde birçok hayret ve takdir toplamıştır tıpkı felaketin yarattığı bir müzeyi o felaketi yaşayanların bıraktığı hazır nesnelere bizlere sunulması gibi. Etik olma ve etik olmama durumu Çernobil'i ya da Pisuarı izleyen seyircinin de kendisi ile son derece ilişkilidir, yani alt metinde yatan şeyin ne olduğu ile de ilgilidir. Kimine göre etik olan kimine göre etik olmayabilir ama bu onun anlamlar ile yorumlanan tekrar sunumu ile dile getirilen bir sanat eseri olmadığı anlamına asla gelmemektedir.

Sonuç

Etik ve sanatın birbiri ile yorumlanabildiği durumlarda sorgulanan sanat mıdır? Etik midir?. Sanat olanın etik olduğu gibi etik olanında sanat olması mümkündür. Burada yorumladığım sadece etik olma durumu değil ahlaklı da olma durumudur çünkü etik, ahlakın çatısı altındadır. İnsan olmanın getirdiği temel özelliklerin bir sanat yapıtı ile değerlendirilmesi de tabii ki olağandır sanatı oluşturan da insan ya da bir nesneyi tekrar yeni baştan yorumlayarak sanat haline getiren de insandır.

Bizleri bu noktada etik, ahlak ve sanat ekseninde gezdiren ve sorgulamamızın önünü açan yaşanmış bir felaketin ardından oluşan doğal açık hava müzesidir. 1986 yılında Ukrayna Pripyat kentinde yaşanan nükleer felaket sonucunda kayıplar ve güvenlik tedbirleri ile bölgenin boşaltılması onu bir hayalet kasabaya dönüştürmüştür; Çernobil Açık Hava Müzesi işte böyle hayat bulmuştur. Yaşanmışlıkların olduğu bölge ve insanların bıraktığı eşyalar zamanla bu müzenin birer parçası haline almıştır. Felaketin bıraktıklarına tanık olmak isteyen kişiler, araştırmacılar, gazeteciler ve bilim adamları bölgeyi sanat eseri izleyen seyirciler gibi ziyaret etmektedirler. Karanlık turizm olarak da bahsedilen bu ziyaretler ile bölge yaşanmışlıkların bıraktığı izlerin ziyaret edilebilecek bir anlam taşıması ile bütünlük kazanmaktadır. Sorgulama etik ve ahlaki açılardan irdelenmiş yaşanmışlıkların, kişilerin duygu ve düşünceleri ile yoğrularak tanık olmak ve o dönemin birer parçası olmak düşünceleri ile harmanlanmıştır. Sanat öznel etik ise sanatın insan faktörü ve bu insan faktörünün yine o insanın mevcut duruşu ile irdelenmesidir. Sorgulanan insani vicdan, sorgulanan insandır.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve Estetik Kurumları*. İstanbul, Sarma Yayınevi.
- Çavdar, R. Ç. (2018). *Farklılığın Mekanı: Foucault ve Lefebvre'deki Heterotopia ve Heterotopy Ayrım*. Ankara, Çankaya Üniversitesi
- Çelgin, G. (2010). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Farthing, S. (2012). *Sanatın Tüm Öyküsü*. Çin, Hayalperest Yayınevi.
- Johnston, T. (2015). *The Geographies of Thanatourism*. *Geographical Association*. Ireland, Athlone Institute of Technology.

- Kapitan, L. (2011). *But Is It Ethical?. Articulating an Art Therapy Ethos, Art Therapy*. America, Journal of the American Art Therapy Association
- Keene, S. (2006). *All that is solid?-Museums and the postmodern*. Public Archaeology
- Mills, S. F. (2013). *Landscape Simulation and the Open-Air Museum*. UK, Landscapes.
- Perez, J. R. (2009). *Uncomfortable heritage & dark tourism at Chernobyl*. Germany, Brandenburg University of Technology Brandenburg
- Rosenthal, D. M & Yudin, P. *Metaryalist Felsefe Sözlüğü. Felsefe Sözlüğü* (4. Baskı). İstanbul, 1972
- Sigura, N. (2017, 7 Temmuz). *Sanat ve İnsan*. 27 Ocak 2021 tarihinde <http://www.felsefetası.org/sanat-ve-insan> esinden erişildi.
- The human consequences of the Chernobyl nuclear accident: A strategy for recovery' Chernobyl report-final. Commissioned by UNDP and UNICEF*. 27 Ocak 2021 tarihinde <http://www.unicef.org/newsline/chernobylreport.Pdf> adresinden erişildi.